

СУТНІСТЬ ІМПРОВІЗАЦІЇ ТА ЇЇ ПСИХОЛОГІЧНА ПРИРОДА

Здатність до імпровізації є складовою професійної готовності майбутнього актора до творчої діяльності. З урахуванням розвитку здібності майбутнього актора до сценічної імпровізації та можливості широкого включення її в програму навчання актора обґрунтовано необхідність розглянути цю проблему в психологічному аспекті, що взаємопов'язаний з педагогічним та творчим процесами.

Ключові слова: імпровізація, сюжет, психологічний театр, вистава, драма, театральна педагогіка.

Результати педагогічних досліджень, досліджень з психології творчості та досвіду реформаторів театру ХХ ст. втілилися в підходах до навчання актора в різних школах Європи й світу. Узагальнюючи досвід Д.М. Узнадзе, М.О. Бернштейна, Н.В. Рождественської, Б.М. Руніна, Н.В. Скрипниченко, Н.Ю. Хрящевої, З.Я. Корогодського, ми доходимо висновку, що потреба імпровізувати зумовлена зміненним станом свідомості: коли імпровізує “вторинна особистість”, образ знову, як і багато років тому, привертає увагу акторів, педагогів, психологів театральної творчості.

Мета статті – на основі аналізу досліджень визначити імпровізацію в сценічній творчості як функцію пошуку засобів втілення та особливе імпровізаційне самопочуття.

Слово *improvisation* (франц.) або *improvisazione* (італ.) походить від латинського слова *improvisus* – несподіваний. У словнику відзначені дві найважливіші особливості імпровізації – визначальна роль несвідомих моментів у її виникненні та миттєвість відгуку на зовнішній імпульс [1, с. 295].

Театральна енциклопедія дає тлумачення поняття імпровізації як сценічної гри, не зумовленої точним драматичним текстом і не підготовленої на репетиціях [2, с. 870].

Психолог Н.В. Скрипниченко і театральний педагог З.Я. Корогодський розмежовують поняття імпровізації й імпровізаційності. “Імпровізація – в розвідці, а імпровізаційність – у втіленні”, – пише останній [3, с. 12]. Імпровізація, за З.Я. Корогодським, спрямована на розвідку, на пошук найбільш необхідних засобів втілення, які згодом у виставі імпровізуються. На його думку, артист має право і повинен імпровізувати, але для цього необхідно перебувати в імпровізаційному самопочутті. Пошук нового, тільки знайденого в цьому випадку означає виявлення, аналіз, відбір.

За визначенням Н.В. Скрипниченко, процес імпровізації для творчої людини стає лабораторією, де формуються нові гіпотези, які потім оброблюються свідомістю.

Таким чином, імпровізація в сценічній творчості – це функція пошуку засобів втілення й особливе імпровізаційне самопочуття. Розглянемо, якими особливостями наділена імпровізація.

Дослідник психології імпровізації Б.М. Рунін справедливо зауважує, що, можливо, суть імпровізації полягає в миттєвій реактивності, яка скорочує часовий проміжок між “задумом” і “здійсненням”. Ця миттєвість народження мети і засобів виявляє ще одну суттєву функцію імпровізації, яку Б.М. Рунін називає “парадоксом випередження” [4]. Імпровізація, на думку Б.М. Руніна, здатна народити “чудесну інверсію”, “коли реалізація ніби випереджає намір, коли рука ніби сама веде думку, а створене фіксується, підхоплюється і оцінюється автором лише постфактум”. “Парадокс випередження” може стати фактором різних, непередбачуваних для самого автора відкриттів.

Імпровізація можлива в особливому творчому самопочутті, яке ми називаємо натхненням. Для нього характерні висока ступінь концентрації уваги, активізація підсвідомості, пробудження уяви, інтенсивність асоціативного мислення, зниження самоконтролю. Величезну роль тут відіграють неусвідомлені процеси психіки: насамперед установка на дію в режимі дефіциту часу, пластичну уяву та інтуїтивні процеси миттєвого оцінювання результату зробленої дії й передбачення майбутнього. Можна припустити, що властивостями, котрі забезпечують здатність до імпровізації, будуть такі прояви креативності, як висока активність, емоційна збудливість, імпульсивність і динамічність. Імпровізаційне самопочуття необхідно акторові й для того, щоб знайдені вперше засоби для втілення ролі надалі відтворювати в ході вистави. Імпровізаційне самопочуття актора дає глядачам “ефект присутності”, народжує відчуття віри в те, що відбувається. Шлях до продуктивного імпровізаційного самопочуття, на думку автора, полягає в точному виборі системи завдань, або мотивів-манків, що створюють безперервну лінію продуктивної дії. Нам відомо, що останніми роками К.С. Станіславський розробляв систему таких манків. Про це свідчать, зокрема, записи режисера і педагога Б.В. Зона [5]. К.С. Станіславський шукав такі “манки”, або “каталізатори”, в уявленнях, видіннях, у судженнях, у відчуженнях, у найдрібніших душевних і фізичних діях, у невлених подробицях, які оточують актора – в усьому, що створює життєву правду і може викликати віру.

Таким чином, можна сказати, що імпровізаційне самопочуття спирається на розвинуте почуття правди. Особливості цього творчого стану (сила, стійкість, глибина, інтенсивність, тривалість) багато в чому визначаються індивідуальністю актора, об’єктивними законами психології творчості й зовнішніми умовами роботи. У ньому можуть переважати розум, воля, уява, почуття, легкість виникнення і рухлива гра асоціацій, володіння залом, зовнішні виразні засоби. Тому ми доходимо висновку, що для імпровізаційного самопочуття характерний взаємозв’язок усвідомленого і неусвідомленого, пізнавального та емоційного компонентів. Імпровізаційна дія здійснюється в руслі особливої неусвідомленої установки на уявну ситуацію, коли виконавець постійно реагує на нові обставини, вирішує несподівані завдання, що виникають у його уяві або запропоновані партнером по імпровізації.

Здатність викликати несвідому імпульсивну реакцію на уявну ситуацію й об’єкт, народження образу продуктивної дії, відповідного цій реакції, можна назвати безпосередністю актора. Безпосередність може бути розвинута в навчальному процесі. Вона стимулює роботу багатьох елементів психотехніки: інтуїції, сприйняття, уяви. Прийомом пробудження безпосередності може бути, за висловом К.С. Станіславського, “каталізатор у вигляді несподіваного експромту, деталі, моменту справжньої правди, душевної або фізичної дії”. Здатність актора сві-

домо керувати своїм сприйняттям або “несвідомим, імпульсивним”, здатність контролю імпульсивної дії та розвитку її згідно з логікою завдання можна назвати безпосередністю. Вона є важливим психологічним механізмом імпровізаційного самопочуття. Мимовільність, несподіванка, блискавичність оцінок визначають безпосередність існування актора на сцені.

Проведений аналіз психологічних компонентів імпровізації доводить, що імпровізація – багатофункціональне явище. Це вид творчості та виразний засіб, властивість сценічної гри і її результат, принцип навчання і методичний прийом. Імпровізація як вид спонтанної художньої творчості об’єднує процеси народження задуму та його втілення, в ньому важливий “парадокс випередження”, функція пошуку нових гіпотез, образів, засобів втілення й особливо імпровізаційне самопочуття. Для імпровізаційного самопочуття характерний взаємозв’язок усвідомленого і неусвідомленого, пізнавального та емоційного компонентів.

Творче мислення актора-імпровізатора можна уявити як взаємодію, синтез асоціативного, композиційного та дієвого компонентів з переважанням того чи іншого виду мислення на різних стадіях процесу перевтілення. У моделі взаємодії асоціативної, композиційної та дієвої складових імпровізаційного мислення важливий також психомоторний компонент – м’язова свобода, реакція та її швидкість, гармонійність руху (пластичність, координація різних частин тіла, володіння центром ваги), самоконтроль.

Висновки. Отже, здібності до сценічної імпровізації виражаються в особливому поєднанні інтелекту, уяви і психомоторики в структурі творчої обдарованості студентів акторської спеціальності. Ці здібності можна поділити на емпатію (емоційний відгук на уявну ситуацію), самоконтроль (управління внутрішніми імпульсами), уяву (Я-образ), безпосередність (спонтанність реакцій і дії) і пластичність (психофізична якість).

Список використаної літератури

1. Roget's Thesaurus of English words and phrases, edited by Betty Kirpatrick. – Penguin Books. Ltd, 1988. – P. 295–296.
2. Ершов П.Е. Импровизация. Театральнаяэнциклопедия : в 5 т. / П.Е. Ершов // Сов. энциклопедия. – 1963. – Т. 2. – С. 870.
3. Корогодский З.Я. Начало / З.Я. Корогодский. – СПб. : СПбГУП, 1996. – С. 415.
4. Рунин Б.М. О психологии импровизации. Психология художественного творчества : хрестоматия / Б.М. Рунин / [сост. К.В. Селченко]. – Минск, 1999.
5. Зон Б.В. Рукописи. Встречи со Станиславским. Машинопись с правкой. – Архив СПАТИ.
6. Скрипниченко Н.В. Импровизация как вид художественного творчества / Н.В. Скрипниченко // Современные проблемы образования: поиски и решения : сб. научных трудов. – М., 1998. – С. 96.

Стаття надійшла до редакції 09.08.2012.

Петрик Т.Д. Сущность импровизации и ее психологическая природа

Способность к импровизации выступает составной частью профессиональной готовности будущего актера к творческой деятельности. С учетом развития способности будущего актера к сценической импровизации и возможности широкого включения ее в программу обучения актера обоснована необхо-

димось рассмотреть эту проблему в психологическом аспекте, который взаимосвязан с педагогическим и творческим процессами.

***Ключевые слова:** импровизация, сюжет, психологический театр, спектакль, драма, театральная педагогика.*

Petrik T. Essence of improvisation and its psychological nature

The ability to improvise is a part of professional readiness of future actor to the creative activity. With a glance to development of future actor ability to scenic improvisation and possibility of its broad inclusion into the actor's educational programme the author grounded a necessity to examine this problem in the psychological aspect which is connected with pedagogical and creative processes.

***Key words:** improvisation, story, psychological theater, performance, drama, theatrical pedagogy.*